

Van Çarpanak Adası'nda Bulunan Giduts Manastırının İnanç Turizmi Potansiyeline Dair Bir Değerlendirme

Derleme Makalesi / Review Article

Bahadır İnanç ÖZKAN

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Turizm Fakültesi/ Asst. Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Tourism

e-mail: bahadirinancozkan@yyu.edu.tr

Özet

Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü'nde dört tane ada bulunmakta ve bu adalar geçmişte yerleşim yerleri olarak kullanılmıştır. Söz konusu adalar büyüklüklerine göre, Adır, Çarpanak, Akdamar ve Kuş adalarıdır. Bu adalar, tarihi ve turistik özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Sahip oldukları manastır, kilise, şapel, misafirhane gibi yapılardan dolayı bu adalar inanç turizmi bakımından büyük potansiyele sahiptir. Bu çalışma, Van ilinde bulunan Çarpanak adasındaki Giduts manastırının inanç turizmi potansiyelini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Kavramsal nitelikte olan bu çalışmanın, Giduts manastırının inanç turizmi bakımından potansiyelini ve Van destinasyonunun inanç turizminin gelişimine yönelik olarak altyapı oluşturabileceği, Van özelinde politika yapıcılar ve inanç turizmi çalışacak araştırmacılar açısından referans niteliğinde olabileceği düşünülmektedir. Araştırmanın sonucuna göre, Çarpanak adasının turizme açılmasıyla inanç turizminin istihdama katkı sağlayacağı, ziyaretçi ve geceleme sayılarında artışın meydana gelebileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnanç Turizmi, Alternatif Turizm, Van

An Evaluation of The Faith Tourism Potential of Giduts Monastery on Van Çarpanak Island

Abstract

There are four islands in Lake Van, Turkey's largest lake, and these islands were used as settlements in the past. According to their size, these islands are Adır, Çarpanak, Akdamar and Kuş islands. These islands stand out with their historical and touristic features. These islands have great potential in terms of religious tourism due to their monasteries, churches, chapels, and guesthouses. This study was conducted to reveal the religious tourism potential of Giduts monastery on the island of Çarpanak in Van province. It is thought that this conceptual study can create an infrastructure for the potential of Giduts monastery in terms of religious tourism and the development of religious tourism in Van destination and can be a reference for policy makers and researchers who will study religious tourism in Van. According to the results of the research, it is predicted that religious tourism will contribute to employment and increase the number of visitors and overnight stays by opening the island of Çarpanak to tourism.

Keywords: Faith Tourism, Alternative Tourism, Tourism, Van

Makalenin Künyesi/ Article Information: Özkan, B.İ. (2024). Van Çarpanak Adası'nda Bulunan Giduts Manastırının İnanç Turizmi Potansiyeline Dair Bir Değerlendirme. *Turist Rehberliği Nitel Araştırmalar Dergisi*, 5 (1), 1-18.

Giriş

Seyahat düşüncesi üzerinde büyük bir etkiye sahip olan din, turizmle yakından ilgilidir. Antik çağdan beri tüm dinler, mensuplarına kutsal olarak kabul edilen yerleri ziyaret etmelerini emrederken, söz konusu ziyaretlerin onları dünyevi veya manevi sıkıntılardan kurtaracağı umudunu vermiştir. İnsanların yapmış oldukları seyahatlerin nedenlerine bakıldığında, en önemli unsur olarak inanç ortaya çıkmıştır. İnsanlar, inançları gereği kutsal kabul edilen bölgeyi belirli zaman aralıklarıyla ziyaret etme isteği duymuş ve mabetler, tapınaklar inşa etmişlerdir (Zengin & Erkol, 2012; Gümüş, 2019). Bu hareketliliğin turizmle olan ilişkisi sayesinde, din ile turizm arasında bir bağ kurulmuş (Henderson, 2003) ve bu seyahatler inanç turizmi olarak değerlendirilmiştir.

Dinin turizm üzerindeki ekonomik ve sosyolojik boyutları, din ile turizm arasındaki ilişkiyi anlama konusunda öne çıkmaktadır. İnsanların dini inançlarını yerine getirmek için daha fazla harcama yapmaları, turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmeleri inanç turizmi alanında da faaliyet göstermeye yönlendirmektedir. Turizmin meydana getirdiği ekonomik, sosyal, politik ve kültürel etkiler, uluslararası ekonomik ve politik ilişkilerde önemli sonuçlar meydana getirmektedir (Çelik, 2010).

Deniz-kum-güneş üçlüsüne indirgenen kitle turizminin dışında kalan turizm türlerine katılmak, kültürel faaliyetlerde yer almak, farklı insanları, yaşayış tarzlarını, dinleri tanıma ve anlamak için tüketiciler alternatif turizm türlerine yönelmektedirler (Usta, 2012). Bu alternatif turizm türlerinden birisi de dini amaçlarla yapılan inanç turizmidir. İnanç turizmi, insanların sürekli ikamet ettikleri yerlerin dışına çıkarak, dini görevlerini yerine getirmek amacıyla seyahat etmeleri ve kalış süreleri boyunca konaklama işletmelerinin üretmiş olduğu mal ve hizmetlerden yararlandıkları olgu demektir (Usta,2005). Dini yönelimli seyahat olarak tanımlayıcı özelliği göz önüne alındığında, inanç turizmi, maneviyat, tefekkür, huzur gibi çağdaş, yüksek boyutlu arzuların yerine getirilmesini arayanlardan oluşan hem geniş hem de parçalı bir seyahat grubu olarak özetlenmiştir. İnanç turizminin yılın her ayında yapılabilir olması, turistlerin harcamalarında kısıtlı davranmamaları gibi nedenler hem bölgesel hem de ülkesel açıdan inanç turizmini önemli hale getirmiştir. Bu temelde inanç turizminin bazı dini unsurlar sergileyen destinasyonların ekonomik ve kültürel gelişimi üzerinde potansiyel etkileri vardır (Kim, Kim & King, 2020). Alternatif turizm türlerinden birisi olan inanç turizmi, turistlerin motivasyonları, amaçları ve kutsal yerler olarak kabul edilmiş destinasyonlar ile karakterize edilmektedir (Fernandes, Pimenta, Gonçalves & Rachao, 2012). Günümüzün en popüler turistik yerlerinin çoğu, eski dönemlerden kalma ibadet yerlerine veya mucizelerin yaşandığı alanlara sahiptir (Jangmeewasin, 2016).

Bu bağlamda inanç turizmi çekiciliklerine sahip olan destinasyonlar, kitle turizminin etkisini azaltmak, turizm faaliyetlerinin yılın on iki aya yayılmasını sağlamak, turist sayısını artırıp turizm gelirlerini yükseltmek için inanç turizmini önemli bir itici güç olarak görmektedir (Hazarhun & Çetinsöz, 2023). Birçok destinasyon, inanç turizminin bu itici gücünün farkına vararak konaklama tesislerinin kurulması, altyapının iyileştirilmesi, dini faaliyetlerin tanıtımı ve pazarlanması konularında çalışmalara başlamıştır (monitor.co.ug).

İnanç turizmi kapsamında Türkiye, son yıllarda önemi artan bir destinasyon konumundadır. Türkiye, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet kapsamında, bu dinlere inanan insanların inançlarının gereği olan ibadetlerini yerine getirebilme imkânı sunması açısından birçok mekâna ev sahipliği yapmaktadır (Ayaz & Eren, 2020). Başka bir ifadeyle Anadolu, tarih boyunca üç semavi dinin kutsal mekanlarına ev sahipliği yapmaktadır. Anadolu'nun en önemli yerleşim alanlarından biri olan Doğu Anadolu

bölgesi, sadece siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan değil dini açıdan da önemli bir konumdadır. Anadolu'da Hristiyanlığı en erken kabul eden toplulukların Doğu Anadolu'da ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Özmenli, 2008). Doğu Anadolu'da Hristiyanlığın yayıldığı topraklardan olan Van, Ermeni Hristiyanlığı ve inanç turizmi bakımından önemli bir yere ve potansiyele sahiptir.

Bu alışmada, Van ilinin Çarpanak Adasında bulunan Giduts Manastırının inanç turizmi açısından potansiyelinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bundan dolayı araştırma konusu olarak Çarpanak Adası'nın ve Giduts Manastırı'nın seçilmesinin nedenleri; a) Van'ın Gregoryen Ermeni Hristiyanlığı açısından önemli bir merkez olmasına rağmen inanç turizminden yeterince faydalanamaması b) Giduts manastırının ziyarete açılmasıyla kentte ziyaretçi sayısı açısından bir artışın meydana gelebileceğinin düşünülmesi, c) Giduts Manastırının bakımsızlık ve ilgisizlikten dolayı yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığının düşünülmesi, d) Giduts Manastırına yönelik olarak inanç turizmi alanında bir çalışmaya rastlanılamaması, e) Çarpanak Adası'nın ve Giduts Manastırı'nın turizme kazandırılacağı varsayımından hareketle, inanç turizminin bölgeye istihdam, geceleme sayısı gibi alanlarda katkı sağlayacağıının düşünülmesi olarak sıralanabilir.

Bu alışma, Çarpanak Adası ve Giduts Manastırı'nın inanç turizmi potansiyeli hakkında bir fikir vermeyi ve farkındalık oluşturmayı amaçlamıştır. Ayrıca, Van'ın inanç turizmi potansiyeli ve bu potansiyelin kullanımına yönelik bir öngörü sağlayabileceği düşünölmektedir. Kavramsal nitelikte olan bu çalışmada, önce inanç turizmi kavramı açıklanarak, Giduts Manastırının coğrafi konumuna ve tarihine değinildikten sonra sonuç bölümünde bir durum değerlendirilmesi yapılarak birtakım öneriler getirilmiştir.

İnanç Turizmi

Kavram olarak inanç, “bir düşünceye gönölden bağlı bulunma, birine duyulan inanma duygusu, inanılan görüş, öğreti” anlamlarına gelmektedir (TDK, 2023). Tanım incelendiğinde güven, bağlılık gibi psikolojik yönlerin yanında dini bir yönün de bulunduğu anlaşılmaktadır. İnsanlarda inanma isteği zamanla dini inanç haline gelmiştir. Dini inanç; kişilerin bütün evren ve insanlık üstünde hakimiyetini kabul ettiği yüce ve kudret sahibi bir varlık ile insanlar arasındaki ilişkilerin birtakım esaslar temelinde düzenleyen inançlar olarak tanımlanabilir (Karacoşkun, 2004).

Tarih boyunca insanların bir dine veya inanişa sahip olduğu ve buradan hareketle de bir grup veya topluluk ve mekân geliştirip kitlesel bir şekilde mekânlara yönelik olarak ziyaretlerin yapıldığı görölmüştür (Dikici ve Sağır, 2012; Sarıkaya Levent ve Uçar, 2018). Dini yapıların varlığı dikkate alındığında, insanlar her çağda inandıkları ruhani varlıklara dini görevlerini yerine getirmek, günahlarının affını istemek, hastalıklarına şifa bulmak, adak adamak, kurban kesmek gibi amaçlarla kutsal kabul edilen yerlere seyahat etmişlerdir (Timothy & Boyd, 2003). Ayrıca, zaman geçtikçe dini liderlere önem atfedilmesi nedeniyle onların yaşamış ve bulunmuş oldukları yerlere kutsallık atfedilerek şehirleri, tapınakları, ibadethaneleri ziyaret etmek gerekli kılınmıştır. Peygamberler ve din alimleri / büyükleri gibi şahsiyetlerin mezarları ve türbeleri çekici unsurlar haline gelmiştir (Kaynak & Sezgin, 2014).

Dini inançların gerekliliklerini gerçekleştirme amacıyla yapılan yolculukların inanç temelinde yapıldığı göz önüne alındığında, bu seyahatlerin ilk turizm hareketlerinden olduğu söylenebilir (Göl & Sezerel, 2019; Cohen, 2003; Jiang, Rvan & Zhang, 2018; Singh, 2005; Zamani-Farahani & Eid, 2016; Tilson, 2005; Durán-Sánchez, 2018). Giderek daha fazla sayıda insan, dini, eğitimsel, kültürel ve diğer çeşitli nedenlerle

(Hughes, Bond & Ballantyne, 2013; Shackley, 2001) kilise, tapınak, cami ve diğer ibadet yerlerine turlar düzenlemektedir (Kumar & Singht, 2014). Diğer yandan, tüm dini yolculuklar aynı öneme sahip değildir. Dini yolculukların önemi, gidilen bölgenin veya yapının öneminden ziyade yapılan yolculuğun amacına ve içeriğine göre belirlenmektedir. Söz konusu dini içerik, inananların mensup olduğu dinin yapısına göre belirlenmiş ve sıkı kurallara tabi kılınmıştır. Örneğin, İslam dinindeki en önemli merkez olan Kâbe sadece Müslümanlar tarafından ziyaret edilebilmektedir. Aynı şekilde, Budist tapınaklarına da sadece Budist rahipler girebilmektedir (Yılmaz, 2000).

Yukarıda anlatılanlardan hareketle, eski çağlardan bugünlere kadar olan zaman diliminde inanç, insanların seyahat etme motivasyonlarından birisini oluşturmakta ve inanç turizminin meydana gelmesini sağlamaktadır. Sanayi devrimi, ulaşım ve teknoloji alanlarındaki gelişmeler sayesinde inanç turizminin içeriği de genişlemiştir.

Din ile turizm arasındaki ilişki, hac ibadeti ile kurulmaktadır. Çünkü insanların dini görevlerini yerine getirmek için birtakım faaliyetlerin ve ziyaretlerin yapılması gerekmektedir. Ayrıca, kutsal mekanlarda hacılar ile turistlerin aynı anda bulunmaları, etkileşime girmelerini ve bazı dini tecrübeleri beraberinde yaşamalarını sağlamaktadır (Küçük, 2009). Ancak, hac için ihtiyaç duyulan motivasyonun yoğunluğu dikkate alındığında bu yoğunluğun, inanç turizmine katılan bir turistin motivasyon yoğunluğuna göre daha fazla olacağı öngörülebilir (Blackwell, 2007). Diğer yandan inanç turizmi sadece semavi dinleri kapsamaz. İnanç turizmi dünyada mevcut olan, yaşamayan dinleri, inançları, bunlara ait tapınakları, mezar taşlarını, önem atfedilen dağları, yapıları, ayinleri ve mekânları kapsamaktadır. Ayrıca, inanç turizminin gerçekleşmesi, dini binalara, azizlerin ve peygamberlerin yaşamış oldukları kutsal topraklara, hac ibadeti için gerekli olan yapılara bağlıdır. Bundan dolayı, inanç turizminin kapsamı çok geniştir. Sinagog, Kilise, Manastır, Cami gibi yapılar, dini şahsiyetlerin takip ettiği yollar, dini şahsiyetlerin eşyaları, hac merkezleri, dini ayinler, festivaller inanç turizminin kapsamını oluşturan unsurlar olarak görülmektedir (Doğaner, 2013; Tilson, 2005; Rinschede, 1992).

İnanç turizminin tanımlayıcı özelliği din odaklı seyahatlerdir ve bu bağlamda ele alındığında inanç turizmi, maneviyat huzur, rehberlik ve tefekkür gibi arzuları yerine getirme arayışında olan insanlardan oluşan hem büyük hem bölümlere ayrılmış bir seyahat grubu olarak tanımlanabilir (Kim, Kim & King, 2020). Başka bir tanıma göre ise inanç turizmi, insanların sürekli olarak ikamet ettikleri, ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışında dini görevlerini yerine getirmek amacıyla yaptıkları turistik amaçlı seyahatlerin turizm olgusu içerisinde değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir (Güngör, 2018; Kökşer, 2020). Bu tanımdan hareketle, inanç turizmini diğer turizm türlerinden ayıran birtakım özellikler bulunmaktadır (Yılmaz, Erdinç & Küçükali, 2013):

- Dini inanışlar, inanç turizminin temelinde yer almaktadır,
- Somut dinsel öğeler, destinasyonlardaki inanç turizmi faaliyetlerini meydana getirmesi,
- İnanç turizmi, dindar ve dindar olmayan turisti kapsayabilmesi,
- İnanç turizmi yılın tamamında yapılabilmesi,
- İnanç turizminin, eğlence merkezli turistik faaliyet olmaması,
- İnanç turizminde ruhsal tatmin arayışı bulunması,

- İnanç turizmine katılanların, kültürel farklılık, ulaşım, ekonomik koşullar gibi durumları önemsememesi.

Yukarıda ifade edildiği üzere, her dini inanışın kendine özgü birtakım kuralları ve sunduğu ayrıcalıkları bulunmaktadır. Bundan dolayı, inanç turizminin uygulanması her dini inanışta farklılık göstermektedir. Bunlar şunlardır (Albayrak, 2013):

- İnanç turizmi insanların maneviyatlarını kuvvetlendirecek etkiye sahip olduğu için talep oluşturma özelliğine sahiptir,
- İnanç turizminin gerçekleşmesi için dini mekanların bulunması zorunluluktur,
- İnanç turizmi, kültürel etkileşimi meydana getirir,
- İnanç turizmi, dini faaliyetlerin yayılmasını sağlar,
- İnanç turizminin manevi tatmini sağlamasından dolayı 3. Yaş turizmine daha fazla hitap etmektedir.

İnanç turizminde kutsal olarak kabul edilen yerler, bir dinin mensupları tarafından ziyaret edildiği gibi farklı dine mensup olan insanlar tarafından da ziyaret edilmektedir. Turistlerin kendi dinleri dışında bir dini inanış hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla yaşayan veya yok olmuş diğer din ve inanışlar hakkında bilgi edinmek amacıyla farklı dinlerin bulunduğu destinasyonlara seyahat etmektedirler. Ayrıca, aynı dine mensup olmalarına rağmen farklı milletten olan insanların da bir araya gelmesi, karşılıklı olarak kültürel etkileşimi meydana getirmektedir. İnanç turizmine, dini nedenler nedeniyle katılan insanlar daha fazla harcama yapmaktadırlar. Bunun nedeni ise, yapmış oldukları seyahatlerin dinen bir vazife olarak kendilerine yüklenmesidir. Böylece, dini merkeze sahip olan destinasyonlar ekonomik bakımdan da bir gelir elde etmiş olmaktadır. Ayrıca, önemli dini merkezlere sahip olan bir destinasyon inanç turizmi temelli turizm planları hazırlayarak kalkınma anlamında olumlu yönde ilerleme sağlayabilecektir. Böylece inanç turizmi, kültürel etkileşim, istihdam, konaklama arzının artırılması, hediyeelik eşya mağazalarının açılması, hediyeelik eşya üreten kişilerin çoğalması, gibi birçok konuda destinasyonlara avantaj sağlamaktadır (Doğaner, 2013; Olcay & Albuz, 2016; Gündüz, 2016).

Yılın bazı dönemleri, yaşayan dinlerin çoğunda törenlere, ayinlere ve ibadetlere ayrılmıştır. Söz konusu dini etkinliklerin ve ibadetlerin geçerli olması için kutsal olarak kabul edilen mekanlarda yapılması gerekmektedir. İbadetlerin mekâna bağlı olması, insanların buralara seyahat yapmalarını gerekli kılmakta ve nedenlerini oluşturmaktadır (Usta, 2009). Bu nedenler; psikolojik etkenler, manevi ve sosyal yönden üstün bir mertebeye ulaşma, dini kaynakların fazlalılığı, kutsal günler ve dini bayramlar, misyonerlik faaliyetleri, dinsel toplantı, kongre, konferans gibi etkinlikler gerçekleştirmek şeklinde sıralanabilir (Albayrak, 2013).

Diğer tüm turizm türlerinde olduğu gibi alternatif turizm çeşitlerinden olan inanç turizmi de bölgeye yönelik olarak çeşitli avantajlar sunmaktadır. Bu avantajların başında, bölgenin ekonomik kalkınmasının sağlanması gelmektedir. Geri kalmış bölgelerdeki en önemli sorunların başında gelen işsizliğin çözümüne yönelik olarak yeni iç alanları ve istihdam olanaklarının yaratılması en önemli girdi olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan, bölgeye turizm yatırımlarının çekilmesi ve altyapı yatırımlarının sağlanması da inanç turizminin bölge ekonomisine sunacağı ekonomik getiriler arasındadır. Ayrıca, bölge halkının geleneksel el sanatları üretim sürecine dahil olması, hediyeelik eşya, bölgeye özgü gastronomik ürünleri tanıtma imkanına kavuşması hem kapital girdisi

sağlayacağı gibi hem de şehirlerin veya bölgenin markalaşma sürecine katkı verecektir (Sevinç & Aygün, 2012).

Her yıl milyonlarca turistin, antik ve modern şehirleri, kutsal ve dini mekânları ziyaret ettiği göz önüne alındığında, inanç turizmi kapsamında ziyaret edilen yerlere yönelik olarak bütüncül şehir planlamasına, yerel unsurları dikkate alan yönetim tarzına ve tüm tarafların haberdar olduğu eylem ve işlemlere de ihtiyaç duyulmaktadır (Olsen & Timothy, 2006; Woodward, 2004).

İnanç turizminin destinasyonlara getirdiği faydalar göz önüne alınarak, “İnanç Turizmi” adı altında bazı faaliyetler Türkiye’de yapılmaya başlanmıştır. 1995-1998 yılları arasında içlerinde çok sayıda tur operatörü, basın mensubu, konunun uzmanlarının katıldığı “İnanç Turizmi” turları düzenlenmiştir. İnanç turizminin önemine yönelik olarak Denizli Pamukkale’de “2000’e doğru İnanç Turizmi” sempozyumları, 2002 yılında Kuşadası’nda “I. İnanç Turizmi Günleri” sempozyumu, 2004 yılında İzmir’de “II. İnanç Turizmi Günleri” sempozyumu düzenlenmiştir. Ek olarak, üniversiteler ve yerel yönetimler, inanç turizminin önemini gündemde tutmak adına benzer çalışmalar yapmışlardır. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 43 tane ili “İnanç Turizmi Bakımından Önemli Olan İller” kapsamına almıştır (Sargın, 2006). Ayrıca, İzmir Turist Rehberleri Odası, Ege Bölgesi’nde yer alan Yedi Kiliselere yönelik olarak uzmanlık programı düzenlemiş, Kültür ve İnanç Turizmi Derneği, erken Hristiyanlık dönemi dönemi hakkında eğitim seminerleri düzenlemiştir (izro.org.tr; kulturveinancturizmi.org).

İnanç turizmi bakımından önemli olan iller arasında Van da bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2010 yılında alınan bir kararla Van Gölü üzerinde bulunan Akdamar Adası ve Kutsal Haç Kilisesi inanç turizmi kapsamına alınmış ve Van bu yönden daha rekabetçi bir konuma gelmiştir (Sevinç & Azgün, 2012).

İnanç turizmi pazar büyüklüğü 2022 yılında 13,7 Milyar Amerikan dolarına ulaşmış, 2023 yılında ise 15,07 Milyar Amerikan dolarına ulaştığı tahmin edilmekte, 2033 yılına kadar ise 40,92 Milyar Amerikan dolarına ulaşacağı öngörülmektedir (STATISTA, 2024). Diğer taraftan ise bir destinasyona inanç turizmine katılım amacıyla gelen turistlerin ortalama olarak 8-14 gün kaldığı ve 1500-3000 Amerikan doları harcama yaptığı (Çiftçi & Akova, 2016) bilinmektedir.

Literatürde, inanç turizmine yönelik olarak yapılan ilgili çalışmalara bakıldığında, inanç turizminde önemli unsurlar arasında bulunan türbelerin turizme kazandırılması için çevre düzenlemelerinin yapılması gerekliliği (Yılmaz & Yılmaz, 2013), inanç turizminde kullanma-korunma dengesinin sağlanması gerekliliği, etkili turizm politikaları uygulanarak turizm çeşitliliğinin sağlanması (Bingöl, 2004), inanç turizmi bağlamında şehirlere gelenlere bazı aktiviteler sunulması (Sargın, 2006), inanç turizmi bağlamında kentlerin isimlerinin daha çok ön plana çıkması gerektiği (Eykyay, Dalkın & Çeken, 2015), türbe, cami, mescit gibi yerleri ziyaret edenlerle ilgili istatistikî verilerin bulunmadığı (İbret, Aydınöz & Uğurlu, 2015), inanç turizmi potansiyelinin bütüncül bir şekilde ele alınması, tanıtım ve sunuma yönelik stratejilerin geliştirilmesi (Levent & Uçar, 2018), inanç turizmi kapsamına giren eserlerin turizme kazandırılması gerekliliği (Kökşen, 2020), birtakım türbelerin toplu taşıma güzergahında bulunmamasından dolayı ulaşım olarak halkın problem yaşadığı (Çam & Çılgınoğlu, 2020), inanç turizmi öğelerine daha fazla ziyaretçi çekilmesi için tanıtım faaliyetlerine önem verilmesi gerekliliği (İlgar, 2021), manastırların yabancı turistlerin zihninde yeterince yer almadığı ve bundan dolayı bazı manastırların öneminin vurgulanması gerektiği tespit edilmiştir.

Hristiyanlık açısından Manastırların nemi

Manastır kelimesi, yalnız yaşama, kendini toplumdaki uzaklaştırma anlamına gelen Yunanca “monazo” kelimesinden türetilmiş bir sözcüktür. Bu sözcük daha sonra Latin diline “monasterium” olarak geçmiştir. Monasterium/Manastır, yalnız yaşayan insanların, toplu bir şekilde yaşadıkları yer olarak tanımlanabilir. Bu yerde yaşayan keşişlere, monakhos denmektedir. Keşişler, kendilerini Tanrı'ya hizmete ve ibadete adanmış, bu amaç uğruna evlilik yapmamış, cinsel yaşamı, toplumsal statü ve görevleri terk etmiş kişişler olarak tanımlanır. Tarihsel süreç bakımından Hristiyan keşişleri münzevi yaşam tarzını benimseyen ilk topluluk değildir. İşkenderiye şehrinin Batısında bulunan Therapeutae Yahudi cemaati, Hristiyanlardan önce münzevi yaşam tarzını srdrmştir. Bununla birlikte hristiyanlık dininde manastır yaşamanın ilk olarak ne zaman başladığı bilinmemektedir. Manastırcılık, tarihsel süreçte iki ana yol izlemiştir. Birincisi, bireyselleşmiş züht (toplumsal alandan çekilip kendini ibadete adama) hayatı süren dindarlar, ikincisi ise bir cemaat içerisinde münzevi yaşam süren keşişler veya rahibelerdir (zyıldırım & nalak, 2011; Baş, 2013).

Hristiyan manastırcılığının temeli, IV. yüzyılda Mısır'da ortaya çıkan manastır hareketine dayanmaktadır. Söz konusu manastır hareketini başlatanlar, ibadetlerini rahatsız edilmeden yapabilmek adına çölde invizyaya çekilen mnzevilerdi. Mısır llerinde inzivaya çekilen Antonios'un etrafında tooplanna mnzeviler, ilk Hristiyan topluluğunu oluşturur ve Antonios da Hristiyan manastırcılığının kurucusu kabul edilir (Tiryaki, 2007).

Manastır hayatına yönelmenin dini nedenlere ek olarak, Hristiyanların manastır hayatına yönelmelerine ilk dönemde içinde buldukları siyasi ve sosyal koşullar da neden olmuştur. II. yüzyılda başlayıp, III. ve IV. yüzyıllara kadar devam eden Romalıların Hristiyanlığı ortadan kaldırma politikaları, birçok Hristiyanı münzevi yaşam tarzına itmiştir. Hristiyanlığın evrensel bir anlayışa sahip olması ve imparatorluğun geleceği için bir tehdit olarak algılanması gibi nedenlerden dolayı Decius, Valerianus, Diocletionus ve Galerius gibi Roma imparatorları Hristiyanlığa karşı mücadele etmişler ve bu dini ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. İmparator Konstantin'in 313 yılında Hristiyanlığa yasal statü kazandıran Milano Fermanı'nda sonra Hristiyanlar birtakım imtiyazlar elde etmişlerdir (Polat, 2004). Bu imtiyazlardan hareketle hristiyanlar, okullaşma faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu okullardan birisi de Manastırlardır. Manastırlar, MS V. yüzyıldan itibaren bu dini yaymak amacıyla misyonerler yetiştiren okullardır (Sönmez, 2015).

Mısır'da ortaya çıkan manastır geleneğinin ve hayatının, Anadolu'daki şekillenmesi Kayserili Basilius (329-379) tarafından sağlanmıştır. Baailius'un önderliğinde yeni bir dönem başlamış, Hristiyan manastır hayatını Kilise'den sapmasını kurtaran keşiş olarak anılmıştır. Basilius, manastırlarda toplu halde yaşamayı tercih etmiş ve keşişin toplumla i içe olması gerektiğini vurgulamıştır (Eriş Kızırgan, 2017). Anadolu'da genellikle Basilius'un düşüncesine uygun olan manastır yapılanmaların olduğu görülmektedir. Bu yapılar, yerleşim yerlerinden uzak bir şekilde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bunlar arasında Mersin'in Mut ilçesi sınırı içerisinde yer alan Alahan manastırđ, Trabzon'un Maçka ilçesinde bulunan Sümela manastırđ, Kapadokya bölgesindeki manastırlar, İstanbul'un Fatih ilçesinde yer alan Studios Manastırđ (İmrahor İlyas Bey cami), Kariye manastırđ (Kariye cami), Pantokrator manastırđ (Zeyrek cami) gibi manastırlar sayılabilir. Bu manastırlar, Ortodoks Hristiyanlar için önem arz ettiği gibi Ermeni Hristiyanlığı açısından önemli unsurlara sahip olan Van için de manastırlar önemlidir. Sadece Akdamar adasındaki Kutsal Haç kilisenin ziyarete açık olduğu ve yılda bir kez

ayine izin verildiği göz önüne alındığında, inanç turizminin esas yükü Kutsal Haç Kilisesi'ndedir ancak ayakta durmayı başaramamış Van'daki diğer manastırlar da önemli inanç turizmi potansiyelini barındırmaktadır.

Yöntem

Yapılan bu çalışma, Hristiyanlar için önem arz ettiği düşünülen Çarpanak Adasında yer alan Giduts Manastırını konu edinmiştir. Çalışma, kavramsal bir nitelikte olup, mevcut çalışmalar (Öztürk, 2021; Yıldız, 2023; Yıldız, 2020; Gündoğan, Şahin & Kavaklı, 1997; Kılıç, 2014) değerlendirilerek yapı hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada, tarama modelinden yararlanılmıştır. Dolayısıyla, çalışmada bulgu ve yorumlar niteliksel özellik taşımaktadır. Çalışmada konuyla alakalı, tez, makale, bildiri gibi güncel ikincil veri kaynaklarının taranarak gerekli bilgilerin özetlenmesi hedeflenmiştir (Yıldırım & Kalender, 2018). Bu kapsamda, Giduts manastırının mevcut durumu ve gelecekte bu yapıdan nasıl daha iyi yararlanılabileceğine dair önerilerde bulunulmuş ve yapının inanç turizmi bağlamında etkili bir şekilde kullanılması amaçlanmıştır.

Giduts Manastırının Coğrafi Konumu

Giduts manastırı, Van ilinin kuzeyinde bulunan Çitören köyünün Van Gölü'ne doğru uzanan burnunun karşısında bulunan Çarpanak Adasının güneybatı bölümünde yer almaktadır. Söz konusu manastır, jamatun, kilise, şapel, kütüphane, misafirhane ve mezarlık birimlerden oluşmaktadır. Manastırın kilise ve jamatun (kilise ev demektir, toplantı mekânı için kullanıldığı gibi cenaze kaldırmak için de bu bölüm kullanılır) bölümleri günümüze kadar sağlam bir şekilde ulaşmış durumdadır. Adaya, çok işlek olmasa da tekneler yoluyla ulaşım sağlanmaktadır. Adanın karayolu üzerinden görülememesi ve ulaşım şartlarının yetersizliği gibi durumlardan dolayı Van Gölü'nde bulunan Akdamar Adası kadar tanınması mümkün olmamıştır (Gündoğan, Şahin & Kavaklı, 1997; Öztürk, 2021).

Görsel 1. Çarpanak Adası ve Giduts Manastırının Genel Konumu

Kaynak: Kültür Envanteri, 2023

Görsel 2. arpanak Adası İskelesi

Kaynak: Şahabettin Öztürk, 2021

Görsel 3. Giduts Manastır, Jamatun ve Kilise, Güneybatı Yönünden

Kaynak: Öztürk, 2021

Görsel 4. Giduts Manastır, Güney Yönünden

Kaynak: Öztürk, 2021

Görsel 5. Giduts Manastırı, Kuzey Cephe Yönünden

Kaynak: Öztürk, 2021

Giduts Manastırının Tarihi ve İnanç Turizmi Açısından Önemi

Giduts manastırına ev sahipliği yapan Çarpanak adası IX. yüzyıla kadar Ermeniler arasında Tchakatan adıyla bilinmektedir. XI. yüzyıldan sonra ise bir grup meleğin buraya indiğine dair inancın etkisiyle Çarpanak adası Giduts-Ctouts (grup, küme, sihirli

nokta) adıyla anılmıştır. 1414 yılına tarihlenen bir el yazmada manastırın adı Ctouts şeklinde geçmektedir. İnanışa göre, Kutsal Haç, Aziz Yuhanna, Aziz Gregorie ve Azize Hripsime (dörtlü koruyucu) adına kurulmuştur. 1700 yılına tarihlenen diğer bir el yazmasına göre manastır, Saint Gregoire adına inşa edilmiş ve faaliyeti XV. yüzyıla kadar kesintisiz olarak sürmüş, 1462 yılında yapı yeni baştan inşa edilmiştir. Giduts manastırı, XVII. yüzyılın ortalarına doğru yeniden canlanmıştır. Bunun nedeni, 1626 yılında Lim manastırından Çarpanak adasına gelen keşişlerdir. 1703 yılında meydana gelen depremden dolayı manastırın yapıları zarar görmüş, 1712-1720 yılları arasında manastırda esaslı bir onarım yapılmıştır. Onarım masrafları, Bitlis'teki Hristiyan cemaati tarafından karşılanmış, jamatun ve an kulesi kilisenin yapımından kısa bir süre sonra XVIII. yüzyılın ortalarında inşa edilmiştir. Manastırın bazı bölümlerinde 1801-1829 yılları arasında onarımlar yapılmıştır. 1890'lı yıllarda bölgeye gelen B. Lynch, manastırda sekiz adet rahibin bulunduğunu bildirmiştir. Aynı dönemde yapıyı ziyarete gelen Cuinet İncillerini Ermeni diline çeviren Surp Yeğişe'nin mezarının da adadaki manastırda bulunduğunu ifade etmiştir. 1915 yılına kadar kullanılan ve sağlam durumda olan manastır, 1918 yılından itibaren bölgede gelişen olaylardan dolayı Van'da yaşayan Ermeniler, Van gölünde bulunan dört ada dahil olmak üzere Van'ı terk etmiştir, ayrıca doğanın ve definecilerin olumsuz etkisinden dolayı da yapı tahrip olmuştur (Öztürk, 2021; Akçora, 1994).Giduts manastırına yönelik olarak koruma projesi, 2010-2012 yılları arasında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak görev yapmakta olan Doç. Dr. Şahabettin Öztürk tarafından yürütülmüştür. Günümüzde ise sadece kilise ayakta kalmış olup, Van valiliği tarafından adaya ve kiliseye ulaşım için bir iskele inşa edilmiştir (Yıldız, 2023).

Sonuç ve Tartışma

Van ili sınırları içinde bulunan Çarpanak adası ve Giduts Manastırı, Hristiyanlık özellikle de Gregoryen Hristiyanlık için önemli bir değer taşımaktadır. Aynı zamanda Van bölgesi, tarihi ve kültürel açıdan Türkiye'nin önemli çekim merkezleri arasında yer almaktadır. Ancak, araştırmaya konu olan ada ve yapı uzun bir süredir ziyarete kapalıdır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Giduts manastırına yönelik olarak akademik çalışmalar yapılmış, manastırın tarihi, süslemeleri, mimari yapısı gün yüzüne çıkarılmıştır. Ayrıca, video ve fotoğraflama, üç boyutlu canlandırma yapılarak (Öztürk, 2021) manastırın zaman içerisinde geçirdiği değişimler kayıt altına alınmış, arşiv ve envanter oluşturularak olumlu bir adım atılmıştır. Diğer taraftan, yerel halktan bazı kesimlerin Görsel 5'te de görüldüğü üzere yapı üzerine yazılar yazmaları gibi durumdan dolayı söz konusu ada ve kültürel miras koruma ve güvenlik bakımından yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Ayrıca, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi bölümünde görev yapan ve konuyla ilgili olan akademisyenlerle gerçekleştirilen görüşmelerde adada kaçak kazıların yapıldığı anlaşılmıştır.

Aynı zamanda adaya ulaşım konusu da çözüm bekleyen sorunlar arasındadır. Van Gölü'nde sadece Akdamar adasına ulaşım sağlanmaktadır. Diğer üç adanın zaman içerisinde yerleşim yeri olarak kullanıldığı göz önüne alındığında ulaşım sorununun çözülmesi Akdamar adasının aşırı kullanımının önüne geçmesini sağlayacaktır. Van valiliği tarafından adaya ulaşım için bir iskele yapılmış olsa da bu iskele aktif olarak kullanılmamaktadır.

arpanak adası ve Giduts manastırı tek başına turizme katkı sağlayamamaktadır. Söz konusu adanın ve yapının turizm açısından değerlendirilebilmeleri için altyapı ve üstyapı

yatırımlarının tamamlanması, ulaşım için iskelenin modernizasyonu, turistlerin ihtiyaçlarını karşılayacak restoran gibi tesislerin bulunması oldukça önemlidir. Bu unsurların olmaması durumunda ekonomik olarak herhangi bir fayda elde edilemez.

Çarpanak adasının ve Giduts manastırının turizme kazandırılması sayesinde Van'a gelen yerli ve yabancı turistlerin ziyaret etmek isteyecekleri bir yer olacaktır. Çünkü, Kahraman ve Türkay (2014) inanç merkezlerine yönelik olarak yapılan seyahatlerin her geçen gün artmakta olduğunu ve dini mekanlarda bir yoğunluğun meydana geldiğini söylemektedir.

Destinasyon düzeyinde inanç turizminin yönetimi ve şehrin gelişimi Master Plan ve Eylem Planlarıyla yönetilmekte ve yönlendirilmektedir (Shinde, 2018). Bu bağlamda kente yönelik Master planının eksikliklerinin tamamlanıp hayata geçirilmesi gerekmektedir. Ancak, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA) tarafından 2018 yılında hazırlanan "Van-Bitlis Turizm Odaklı Tanıtım ve Markalaşma Eylem Planı'nda Van Göl ve Havzasında yaklaşık olarak 30 adet manastırın bulunduğu, Akdamar adasındaki Kutsal Haç Kilisesi'nin dışında kalanların, korunması, restorasyonunun yapılması gerekliliği (DAKA, 2018) belirtilmiştir. Bu bağlamda, Giduts manastırına restorasyon, koruma gibi süreçlerin tekrardan yapılması gerekmektedir. Çünkü, en son koruma ve restorasyon çalışması 2012 yılında yapılmış ve üzerinden 11 sene geçmiştir. Bundan dolayı bu manastırın mevcut haliyle tanıtım anlamında Van'ı olumsuz olarak yansıtabileceği göz önüne alınarak hem adanın hem manastırın turizme kazandırılması gerekmektedir.

Ayrıca, turizm politika yapımcılarının inanç turizmi bağlamında ana ortakları, turizm işletmelerindeki yöneticiler, akademisyenler ve dini topluluklardır. Bu ortaklar, inanç turizmini teşvik eden, insanların inanç turizmine katılmalarını tavsiye eden ve politika oluşumunda rol oynayan paydaşlardır. Bundan dolayı, bu paydaşlar arasındaki iletişimin düzeyi ve kalitesi inanç turizminin gelişme koşullarını doğrudan etkileyecektir (Vucetic, 2020).

İnancın, hayatın en temel gerçeklerinden birisi olduğu göz önüne alındığında, insanların dini ihtiyaçlarını karşılamada potansiyel rakiplerden önde olmak ve rekabet avantajı elde etmek gereklidir. Bunun için eylem planları hazırlanmalı ve bu planlara önem verilip titizlikle uygulanması gerekir. Dini açıdan varlığını sürdüren yapıların restorasyonu ve korunmasının yapılması uygun olacaktır. Adanın turizme açılmasıyla istihdamda artış meydana geleceği gibi, turist başı harcamalarda ve Van'da geceleme sayısında artış olacağı düşünülmektedir. Buna örnek olarak, Ermenilerin yılda 5 defa Van'a gelmek ve ayın düzenlemek istemeleri gösterilebilir (DAKA, 2013). Aynı zamanda, bölge halkına kültürel miras unsurlarına yönelik bilinç, eğitim yoluyla kazandırılmalıdır. Ayrıca, devletin denetleyici ve düzenleyici rolünü eksiksiz yerine getirmesi gerekmektedir.

Akdamar adasının turizm potansiyeli ve gittikçe artan önemi dikkate alındığında, Çarpanak adası ve Giduts manastırının hedef pazarı tıpkı Akdamar örneğinde olduğu gibi yerli turistler ile, Eylül ayının ikinci haftasında Van'a gelen Ermeni yurttaşlar ve diaspora Ermenileri olabileceği düşünülmektedir.

Son 5 yıla ait Van'a gelen turist sayısı incelendiğinde, pandemi sürecinden sonra hızlı bir toparlanma olduğu anlaşılmaktadır. Son 5 yıla ait ortalama turist sayısı 307.698 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda artan turist sayısına göre ada turizme kazandırılarak Van, turizm harcamalarından daha fazla pay alabilir.

Tablo 1. Yıllara Göre Van'a Gelen Turist Sayısı*

Yıllar	Turist Sayısı
2019	328.326
2020	19.652
2021	54.126
2022	436.387
2023	700.000
Toplam	1.538.491

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK, 2024), Vanolay.com.tr, 2024

*Van'a gelen turist sayısına ilişkin olarak TUİK'ten talepte bulunularak sayılar ortaya çıkarılmıştır. 2023 yılına ait veriler TUİK Van Bölge ofisinde olmadığından dolayı, yerel bir haber sitesinden alınmıştır.

Son olarak, Tuşba Belediyesi tarafından Van glnn koylarını barındıran sahil kesiminin turizm amaçlı kullanılacağı dikkate alındığında, ada çevresinde gelişiğzel yapılaşmadan kaçınılmalı, manastırın peyzajının yapılıp çevresinin temiz tutulmasına önem verilmelidir (tusba.bel.tr; haberturk.com). İleride yapılacak çalışmalar adanın turizme açılması durumunda elde edilecek istatistiki veriler sayesinde manastırın Van'a olan katkısı daha iyi ortaya koyularak literatüre katkı sağlanabilir.

Kaynakça

- Akçora, E. (1994). *Van ve Çevresinde Ermeni İsyancıları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Albayrak, A. (2013). *Alternatif Turizm*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ayaz, N. & Eren, M. (2020). Türkiye’de İnanç Turizmi Üzerine Nitel Bir Araştırma, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 284-300.
- Baş, B. (2013). Hristiyan Manastırlığının Doğuşu, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (44), 183-204.
- Bingöl, Z. (2004). Akdeniz Bölgesinin Kültür ve İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 125-137.
- Blackwell, R. (2007). Motivations for Religious Tourism, Pilgrimage, Festivals and Events. (Eds.) R. Raj & N.D. Morpeth.: *Religious Tourism and Pilgrimage Festivals Management: An International Perspective*, Oxfordshire: CAB International.
- Cohen, E. (2003). Tourism and Religion: A Case of Study-Visiting Students in Israeli Universities, *Journal of Travel Research*, 42, 36–47.
- Çam, O. & Çılgınoğlu, H. (2020). İnanç Turizmi Merkezi Olarak Mevlâna Müzesi ile Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi’nin Değerlendirilmesi, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 342-357.
- Çelik, A. (2010). *Turizmin Ekonomik Boyutu ve Diyarbakır İli Özelinde Kültür ve İnanç Turizminin Ekonomik Faktör Olarak Kullanılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Daily Monitor: Design new strategies for religious tourism <https://www.monitor.co.ug/uganda/lifestyle/travel/design-new-strategies-for-religious-tourism-1894560> [Erişim Tarihi: 20.01.2024]
- Dikici, E. & Sağır, A. (2012). Antalya’da İnanç Turizminin Sosyolojik Çözümlemesi: Demre-Myra örneği, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 35-43.
- Doğaner, S. (2013). *Türkiye Kültür Turizmi*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA): Van Turizmi Geleceğini Arıyor Çalıştay Kitabı, <https://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/Van%20Turizmi%20Gelecegini%20Ariyor%20Calistay%20Raporu.pdf> [Erişim Tarihi: 02.12.2023]
- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA): Van-Bitlis Turizm Odaklı Tanıtım ve Markalaşma Eylem Planı, <https://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/VAN%20B%20C4%B0TL%20C4%B0S%20TUR%20C4%B0Z%20C4%B0M%20%20ODAKLI%20TANITIM%20VE%20MARKALAN%20EYLEM%20PLANI.pdf> [Erişim Tarihi: 02.12.2023]
- Durán-Sánchez, A., Álvarez-García, J., de la Cruz del Río-Rama, M. & Oliveira, C. (2018). Religious Tourism and Pilgrimage: Bibliometric Overview, *Religions*, 9(9), 249-264.
- Eriş Kızıgın, E. (2017). *Yedikilise Manastırı (Varagavank) Mimarisi ve Plastik Süslemeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Eykay, İ., Dalgın, T. & Çeken, H. (2015). İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Antakya'nın Değerlendirilmesi, *Journal of Life Economics*, 2(2), 59-74.

Fernandes, C., Pimenta, E., Gonçaves, F. & Rachao, S. (2012). A New Research Approach for Religious Tourism: The Case Study of the Portuguese Route to Santiago, *International Journal of Tourism Policy*, 4(2), 83-94.

Gül, İ. & Sezerel, H. (2019). *Helal turizmin yerli alanyazındaki dayanaklarının tartışılması*, 20. Ulusal-4. Uluslararası Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, 887-892.

Gümüş, G. (2019). *Turistik Ürün Çeşitlendirmesi: Kapadokya Bölgesindeki İnanç Turizmi Kaynaklarının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir

Gündoğan, Ş., Şahin, S. & Kavaklı, E. (1997). Çarpanak Adası'ndaki Orta Çağ Yapıları, *Türk Arkeoloji Dergisi*, (51), 107-116.

Gündüz, Y. (2016). *Kültürel Miras Açısından İnanç Turizmi: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Güngör, Y. (2018). Kültürel Eksende Aya Yorgi (St. George) Kültü ve İnanç Turizmi Açısından Nikomedia (İzmit) İçin Önemi, *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi*, 2(1), 72-81.

Habertürk: <https://www.haberturk.com/van-haberleri/97418149-tusba-belediyesinin-turizm-imar-plani-tarim-disi-kullanim-izni-onaylandi> [Erişim Tarihi: 26.02.2024]

Hazarhun, E. & Çetinsöz, B. (2023). Determination of Faith Tourism Routes in the Context of Touristic Product Diversification: A study on Manisa Province, (Eds) Tuna, M., Kaya, G., Hazarhun, H., Ulusoy Mutlu, H. & Bayar, S. B.: *Anatolian Landscape and Faith Tourism: Ancient Times to Present*, Ankara, Detay Yayıncılık.

Henderson, J. C. (2003). Managing Tourism and Islam in Peninsular Malaysia, *Tourism Management*, 24, 447-456.

Hughes, K., Bond, N. & Ballantyne, R. (2013). Designing and Managing Interpretive Experiences at Religious Sites: Visitors' Perceptions of Canterbury Cathedral, *Tourism Management*, 36, 210-220.

İlgar, R. (2021). Ashab-I Kefh'in İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilmesi ve Afşin'in Tanıtımında Kullanılabilirliği. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(28), 247-259.

İbret, Ü., Aydınöz, D. & Uğurlu, M. (2015). Kastamonu Şehrinde Kültür ve İnanç Turizmi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, (32), 239-269.

İzmir Turist Rehberleri Odası (İZRO): https://www.izro.org.tr/Egitim-ve-Etkinlikler/Geziler/Birgi--Odemis-Tire__7 [Erişim Tarihi: 20.01.2024]

Jangmeewasin, S. (2016). *Religious tourism, pilgrimage, and cultural tourism*. 6th National and International Graduate Study Conference: Creative Multi-Disciplinary Studies for Sustainable Development & the 1st National and International Conference on Creative Multi-Disciplinary Studies for Sustainable Development (NCMSD & ICMSD). 394-95.

Jiang, T., Rvan, C. & Zhang, C. (2018). The Spiritual or Secular Tourist? The Experience of Zen Meditation in Chinese Temples, *Tourism Management*, 65, 187-199.

- Kahraman, N. & Türkay, O. (2014). *Turizm ve Çevre*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Karacoşkun, M. D. (2004). Dini İnanç-Dini Davranışlar İlişkisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(3), 23-36.
- Kaynak, H. İ. & Sezgin, M. (2014). İnanç Turizmi Kapsamında Dinlerde Seyahat, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 10 (1-2), 349-360.
- Kılıç, S. (2014). Yer Şekilleri. (Editör): Kılıç, S.: *Van Kültür ve Turizm Envanteri II Doğal Değerler*. Van: Gündoğdu Ofset.
- Kim, B., Kim, S. & King, B. (2020). Religious Tourism Studies: Evolution, Progress, and Future Prospects, *Tourism Recreation Research*, 45(2), 185-203.
- Kökşen, B. (2020). Alahan Manastırının İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilmesi, *Turizm, Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*. 2(1), 73-83.
- Kumar, R. B. & Singh, L. (2014). Pilgrimage Tourism in Kurukshetra (Haryana): A Sustainable Development Approach, *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 3(2), 1-13.
- Küçük, M A. (2009) *Kutsal Kitap Anlayışı (Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam Örneği)*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kültür Envanteri (2023, 02 Aralık), <https://kulturenvanteri.com/tr/harita/#12.96/38.61165/43.08198>
- Kültür ve İnanç Turizmi Derneği: <https://www.kulturveinancturizmi.org/yedi-kiliseler-kultur-rotasi-paneli-gerceklestirildi/> [Erişim Tarihi: 20.01.2024]
- Kültür ve İnanç Turizmi. Derneği: <https://www.kulturveinancturizmi.org/dernegimiz-ilk-etkinligini-gerceklestirdi/> [Erişim Tarihi: 20.01.2024]
- Levent, Y. S. & Uçar, M. (2018). *Kültürel rotalar bağlamında Mersin ilinin İnanç turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi*. I. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu, Mersin, Türkiye, 321-340
- Olcay, A. & Albuz, N. (2016). İnanç Turizmi ve Türkiye Tanıtımına Katkısı. (Editör) Özdemir, M.: *Uluslararası Tanıtımında Medya ve Türkiye*, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Özmenli, M. (2008). Doğu Anadolu'da Hristiyanlık. *Karadeniz Araştırmaları*, 5(17), 43-50.
- Öztürk, Ş. (2021). Çarpanak Adası Ctotus-Ctuc Manastırı (Surb Garabet-Gtuds) Koruma Projesi Hakkında Bir İnceleme. *Online Journal of Art & Design*, 9(1), 61-86.
- Özyıldırım, M. & Ünalın, H. S. (2011). Isavria Dağlarında Hristiyan Manastırcılığının Bir Örneği: Olba Manastırı. *Selevcia Ad Calycadnm*. (1), 147-166.
- Polat, S. (2004). *Hristiyanlıkta Manastır Hayatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Rinschede, G. (1992). Forms of Religious Tourism, *Annals of Tourism Research*, 19(1), 51-67.
- Sargın, S. (2006). Yalvaç'ta İnanç Turizmi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 1-18.
- Sarıkaya, L., Y. & Uçar, M. (2018). *Kültürel rotalar bağlamında Mersin ilinin İnanç turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi*. I. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu, 321-340

- Sevinç, H. & Azgün, S. (2012). Bölgesel kalkınma ve İnanç turizmi bağlamında Akdamar Kilisesi Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 17-21.
- Shackley, M. (2001). *Managing Sacred Sites: Service Provision and Visitor Experience*. London: Continuum.
- Shinde, K. (2018). Governance and Management of Religious Tourism in India, *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 6(1), 58-71.
- Singh, S. (2005). Secular Pilgrimage and Sacred Tourism in the Indian Himalayas, *GeoJournal*, 64(3), 215-223.
- Sönmez, S. (2015). Manastırların Sosyokültürel Yapı ve Fonksiyonları, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 54, 693-711.
- STATISTA: <https://www.statista.com/statistics/1371225/worldwide-estimated-value-of-faith-based-tourism-market/> [Erişim Tarihi: 26.02.2024]
- T.C. Tuşba Belediyesi Resmi İnternet Sitesi: <https://www.tusba.bel.tr/haber-oku.php?hid=1541&lng=0> [Erişim Tarihi: 26.02.2024]
- Tilson, D. J. (2005). Religious-Spiritual Tourism and Promotional Campaigning: A Church-State Partnership for St. James and Spain, *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 12(1-2), 9-40.
- Timothy, D. J. & Boyd, S. W. (2003). *Heritage Tourism*, Harlow: Printice Hall
- Olsen, D. H. & Timothy, D. J. (2006). Tourism and Religious Journeys. (Eds.) Timothy, D. J. & Olsen, D. H.: *Tourism, Religious and Spiritual Journeys*, New York: Routledge
- Tiryaki, A. (2007). Erken Hristiyanlık Döneminde Manastır Sisteminin Doğuşu, *Sanat Tarihi Dergisi*. 6(2), 49-65.
- Türk Dil Kurumu: <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 02.12.2023]
- Usta, K. M. (2005). *İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından İznik'in Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Usta, N. (2012). İnanç Turizminden Kültür Turizmine: Midilli Adası'nın Agiasos Dağ Köyü Örneği, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 163-168.
- Usta, Ö. (2009). *Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Vanolay.com: <https://www.vanolay.com/iste-2023-yilinda-vana-gelen-yerli-ve-yabanci-turist-sayisi#:~:text=Pandeminin%20etkisinin%20azalmas%C4%B1%20ile%20yerli,700%20bin%20ki%C5%9Fi%20ziyaret%20etti.> [Erişim Tarihi: 26.02.2024]
- Vucetic, A. S. (2020). Analysing Religious Tourism's Influence on Tourism Policy Makers, *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 8(8), 1-11.
- Woodward, S. C. (2004). Faith and Tourism: Planning Tourism in Relation to Places of Worship, *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 1(2), 173-186.
- Yıldırım, S. & Kalender, M. (2018). Sosyal Medyanın Üniversite Öğrencilerinin Satın Alma Davranışlarına Etkisi Üzerine Kavramsal Bir Bakış, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 569-578.

Yıldız, E. (2020). Van Gölü Çarpanak Adası'ndaki Saint Jean Baptiste Kilisesi'nin Yazıt Çözümlemeleri ile Birlikte Taş Bezemeleri, *History Studies*, 12(6), 3425-3457.

Yıldız, E. (2023). Ktouts/Ktuc Manastırı Saint Jean Baptiste Kilisesi'nin İç Mekan Plastik Süslemeleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(136), 83-104.

Yılmaz, B. S. (2000), *Türkiye'de Dini Turizm ve Meryem Ana Evi'nin Turistik Potansiyelinin Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir

Yılmaz, G., Erdiñ, S. B. & Küçükali, S. (2013). *İnanç turizmi çerçevesinde Antalya destinasyonunun incelenmesi: Dinler (hoşgörü) bahçesi örneği*. International Conference on Religious Tourism and Tolerance, 1041-1055

Yılmaz, S. & Yılmaz, H. (2013). İnanç Turizmi Açısından Abdurrahman Gazi Türbesinin Değerlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 29(2), 287-303.

Zamani-Farahani, H. & Eid, R. (2016). Muslim World: A Study of Tourism & Pilgrimage Among OIC Member States, *Tourism Management Perspectives*, 19, 144–149.

Zengin, B. & G. Erkol, (2012). *Hac ve Umre organizasyonu düzenleyen işletmelerin sorunları: İzmir ili*, VI. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi, 238-250.